

TAO TE ĐING

METAFIZIČKA BIBLIOTEKA

Lao Ce

TAO TE ĆING

KNJIGA SMISLA I ŽIVOTA

Priredio: Rihard Vilhelm

UREDNIK
DRAGAN PARIPOVIĆ

BEOGRAD

2009

Naslov originala:
TAO TE CHING - The Book of Meaning and Life by Lao Tzu

© Copyright na prevod za Srbiju

IP Babun

Sva prava prevoda za Srbiju zadržava izdavač

Izdavač
IP BABUN

Prevod
Ana Bešlić i Dragan Paripović

Prepev
Dragan Paripović

Lektura i korektura
Olja Mičković-Nikolić

Štampa
Lukaštampa, Beograd
Tiraž: 777

Četvrto izdanje
Beograd 2009

ISBN 978-863737-35-2

SADRŽAJ

Predgovor nemačkom izdanju	7
Predgovor	9

Uvod

Autor Tao Te Đinga	13
Tekst	16
Istorijski kontekst	18
Sadržaj	26

TAO TE ĐING

I Deo: TAO	41
II Deo:TE	79

KOMENTARI: UČENJE LAO CEA

1. TAO	121
2. Pojavni svet	128
3. O postignuću TAO-a	134
4. Svetovna mudrost	138
5. Država i društvo	146
6. Taoizam posle Lao Cea	153
Bibliografija	174

PREDGOVOR NEMAČKOM IZDANJU

T*ao Te Ding* je, u svojoj epigramskoj kratkoći, knjiga mudrosti, neiscrpna kao što je i sam TAO o kome govori. Snažan i neposredan utisak koji ostavlja na nas, gotovo tri hiljade godina nakon što je napisana, objašnjava činjenica da je Lao Ce svoje uvide izrazio u elementarnim - reklo bi se arhetipskim slikama.

Uprkos tome, neko znanje o kulturnoj sredini iz koje je tekst potekao i crpeo svoju snagu biće od pomoći za dublje razumevanje dela. O značaju koji TAO ima za kinesku kulturu, i koji može da ima i za nas, Rihard Vilhelm je pisao u svojim komentarima „Učenje Lao Cea“, prvi put objavljenim 1925. godine. Njegovo tumačenje je po prvi put uključeno u ovo izdanje, kao vredan dodatak tekstu.

PREDGOVOR

Eksperti za kinesku kulturnu baštinu će se složiti s tim da svako ko se lati novog prevoda Lao Ceovog *Tao Te Dinga* mora za tako nešto posedovati valjane razloge. Jer, nijedan drugi kineski tekst nije privukao toliku pažnju i nije doživeo toliko prevoda u poslednjih nekoliko stotina godina. Tajnovitost i težina teksta predstavljaju izazov i temu za razmišljanje i meditiranje. Sama činjenica da je *Tao Te Ding* literarno delo koje ne razumeju najbolje ni kineski učenjaci, predstavlja za ambicioznog sinologa još veće iskušenje da se poduhvati jednog takvog zadatka. Jer, ako mu nisu dorasli ni mnogi kineski ljudi od pera, on smatra da mu je dato za pravo - ukoliko već ne može da učini ništa bolje - barem da ga pogrešno protumači. Postoji jedan još dublji razlog koji ide u prilog slobodnoj individualnoj interpretaciji. Zna se, naime, da je objavljen ne mali broj istaknutih slobodnih tumačenja dela drevnog mudraca koja uopšte nisu zasnovana na kineskom originalu - a čiju filozofsku dubinu neki manje inspirisani prevodioci, nažalost, nisu uspjeli da prenesu - nego na intuitivnoj interpretaciji francuskih ili engleskih verzija teksta. Za divno čudo, izgleda da se upravo kroz ovakve pokušaje stvarala čvrsta psihološka spona, a drevni kineski mudrac kao da je sa velikim simpatijama prihvatao ove slobodne interpretacije.

Obzirom na obilje raznih prevoda, čitalac se može s pravom zapitati čemu još jedan? Usudio sam se da objavim još jednu verziju iz dva razloga. Prvi je ujedno i glavna linija vodilja novog izdanja. Među mnogim spisima kineske religije i filozofije, ovo

kratko, ali nadasve uticajno delo, ne može se zaobići - pa ni onda kada su osvetljeni samo njegovi najvažniji delovi, što mi je bila namera. Osim toga, postavljanje teksta u njegov pravi istorijski i filozofski kontekst može da baci novo svetlo na njega i tako pojasi i razmrsi mnogo toga što izgleda strano i nerazumljivo ukoliko se posmatra izolovano. Drugi razlog je u tome što mi je sinulo kao dobra ideja da, posle toliko mnogo savremenih tumačenja, dam drevnom kineskom mudracu poslednju reč.

Literatura o Lao Ceu je obimna. Proučavajući je, našao sam da je količina novih stvari koje su izrečene u vezi s njim žalosno mala u srazmeri sa količinom onoga što je već napisano. U stvari, čovek otkriva da se opšte poznati podaci provlače od jedne do druge knjige, ponekad u vidu potpunog prihvatanja, a ponekad u vidu osporavanja. Bilo kako bilo, činilo mi se da bi još jedna kompilacija već postojećih tekstova bila suvišna, pa mi je izgledalo mnogo privlačnije da se oslonim na izvornu kinesku literaturu. Iz tog razloga su i prevod *Tao Te Dinga* i komentari teksta zasnovani u celosti na kineskim izvorima.

Međutim, moja namera ni u kom slučaju nije da zapostavim važnija pitanja koja se tiču večite rasprave o *Tao Te Dingu*. U izvesnim slučajevima i ćutanje označava neku vrstu prećutnog odobravanja, naročito na mestima gde prevodiocu prostor ne dopušta da se upusti u detalje da bi dokazao svoju tačku gledišta. Činjenica da nova otkrića o Lao Ceu nastaju takoreći svakog dana, dovodi prevodioca u iskušenje da iznese još jedno. Umesto da se prepustim toj mogućnosti, bilo mi je draže da istaknem neka gledišta koja će možda izgledati zastarela. S druge strane, neka pitanja koja bi čovek pozeleo odlučno da postavi, morala su ostati nedodirnuta. No, tako je to: nemoguće je svakom ugoditi.

U celini gledano, proveo sam mnoge srećne sate radeći i kontemplirajući o ovom kratkom kineskom tekstu, pa ako ovaj pokušaj novog prevoda donese jednako zadovoljstvo njegovim čitaocima, onda moj rad nije bio uzaludan.

Želim da se zahvalim dr Haraldu Guthercu (*Harald Guthertz*), predavaču na Odseku za prava novog nemačko-kineskog koledža u Ćiang-daou, koji mi je velikodušno dozvolio da ovom izdanju dodam i jednu bajku, koju je on, u komentarima u 80. poglavlju, stilski preradio, kao i Fridrihu Bojeu (*Friedrich Boie*), učitelju iz Torna, koji je bio toliko ljubazan da izvrši korekturu teksta.

R. Vilhelm, Ćingdao, 1. XII 1910.

UVOD

AUTOR TAO TE ĐINGA

U okviru istorijskih datosti, naše znanje o sastavljaču ove kolekcije aforizama veoma je oskudno - zapravo, toliko oskudno da je ne mali broj kineskih učenjaka, u nemogućnosti da se domogne bilo kakvih podataka o njemu, morao u svom radu da ga uzdigne u sferu mita. Lao Ce, prirode kakve je bio, verovatno se ne bi usprotivio ovom postupku. On nikada nije pridavao značaj slavi i znao je dobro da se skriva od očiju javnosti, kako za vreme života tako i nakon smrti. Kineski istoričar Su-ma Čien (Si Ma Qian) (163-85 p.n.e.) o njemu se izrazio na sledeći način: „Izborio se za svoju nevidljivost i bezimenost.“ Za osnovne podatke koje posedujemo u autorovom životu dugujemo Su-ma Čienu, a s njima ćemo, hteli-ne hteli, morati da se zadovoljimo.

Ime Lao Ce, pod kojim je poznat u Evropi, zapravo nije lično ime nego epitet koji se najtačnije prevodi kao „Starac“.¹ Njegovo prezime glasilo je Li, što je veoma rasprostranjeno prezime u Kini. U mladosti zvali su ga „Er“ (uvo); kao učenjak bio je poznat pod imenom „Po Jang“ („grof Sunce“ ili „Sunce“), a nakon smrti nadenuše mu ime Tan ili Lao Tan (u bukvalnom prevodu „staro dugo uvo“ što znači „Stari Učitelj“). Čini se da je došao iz predela

¹ Pokušaj da se Lao Ce prevede kao „stari filozofi“ i na taj način predstavi kao kolektivno ime za mnoge mudrace iz starine (H. Gipperich) je lingvistički nemoguć. „Lao“ znači *senex*, ne *vetus*. Kineski ekvivalent za *veters* je *gu ren*.

koji se danas zove provincija Henan, i koji predstavlja najjužniju od takozvanih severnih provincija. Najverovatnije je bio nekih pedesetak godina stariji od Konfucija, što bi značilo da je umro negde krajem VII veka p.n.e.

Radio je kao arhivar na dvoru, koji se u to doba nalazio u Luo-Jangu (*Luo-Yang*), u današnjoj provinciji Henan. Pripoveda se da je nekako u to doba, pomenutom dvoru naišao u posetu Konfucije, i upoznao se s njim. Mnogo toga je rečeno o susretu ova dva giganta kineske misli.

Njihov susret je pomenut ne samo u Su-ma Čienovom istorijskom delu, već se o njemu neposredno i posredno govori u knjizi *Li-đi* koja pripada konfucijanskoj filozofskoj školi, i u poznijem delu *Konfucijeve školske pripovetke*, Đia Ju (*Jia Yu*), kao i u relativno ranoj taostičkoj literaturi. U svakom slučaju, njihov susret se do početka vladavine dinastije Han (II vek p.n.e.) toliko urezao u svest naroda, da je ovekovečen na čuvenim nadgrobnim spomenicima u zapadnom Čaodongu (*Chaodong*) u blizini Đia Sianga (*Jia Xiang*); ovde je Konfucije prikazan kako Lao Ceu poklanja fazana u znak poštovanja. Postoji mnoštvo zapisa o razgovoru koji se tom prilikom vodio. Svi se slažu u jednom, da je Lao Ce u manje-više omalovažavajućem tonu govorio o Konfucijevim cenjenim uzorima, herojima iz davnina, i da je pokušao da ga ubedi u ispraznost njegovih kulturnih nastojanja. Konfucije je, s druge strane, pred svojim učenicima iskazao poštovanje za mudračevu nedokučivu misaonu dubinu, poredeći ga sa zmajem koji na oblacima jezdi nebom. Tema njihovog razgovora može se donekle rekonstruisati na osnovu poglavlja *Tao Te Đinga*, i iz priča o Konfucijevim susretima sa 'skrivenim mudracima' u Konfucijevim *Analektima*, knjiga XVIII. Očigledno se ne može ništa pouzdano saznati o pravom sadržaju njihovog razgovora. Da li njihov razgovor zalazi u područje legende, kako to smatra Šavan (*Chavannes*) u svom prevodu Su-ma Čiena (*Les Memoires historiques de Se Ma Tsien, vol V, Paris, 1905, pp.300ff*) - ili ne - nije lako odlučiti. Razlog više za razmišljanje predstavlja činje-

nica da razgovor nije neposredno pomenut u *Analektima*, mada se pominje nekolicina sličnih susreta.¹

Smatra se da je Lao Ce napustio dvor u trenutku kada su se političke okolnosti toliko pogoršale, da više nije bilo nikakve nade za ponovno uspostavljanje reda. Prema kasnijim legendama, on je, jašući crnog vola, stigao do same granice provincije, do planinskog prevoja Sien Gu. Čuvar granice, Vin Si (*Vin Xi*), zatražio je od njega da ostavi za sobom neki pisani trag; tako je, na njegov zahtev, Lao Ce sastavio i uručio mu *Tao Te Đing* od pet hiljada ideograma. Zatim se uputio ka zapadu, ali se ne zna tačno gde. Razumljivo da je mašta stvarala dalje legende na osnovu ove priče, prema kojima je Lao Ce otišao u Indiju i susreo se sa Budom. U kasnijim raspravama koje su se vodile između budista i taoista, svaka strana je tvrdila da je osnivač jedne religije učio od osnivača druge. U stvarnosti, međutim, planina Sien Gu doista se nalazi u zapadnom delu nekadašnje države Džou, ali je to u srcu Kine. Svaki lični kontakt između Lao Cea i Bude je potpuno isključen: dakle, sva kasnija predanja su samo nagađanja, i ne uklapaju se u istorijsku sliku.

Ali, ni tu nije kraj nizanju legendi. Upravo iz razloga što je život „Starca“ pružao tako malo podataka za proučavanje, legende su nastavile da se nesputano šire. Njegova ličnost poprimila je gigantske razmere, i najposle izrasla u kosmičku figuru za koju se govorilo da se pojavljuje na zemlji na različitim mestima i u različitim vremenima. U ovom kontekstu nećemo se baviti smešnim igrarijama sa imenom Lao Ce (koje se takođe može prevesti kao „staro dete“).

Iz toga jasno sledi da ne možemo naučiti mnogo o Lao Ce-ovom radu na osnovu fragmentarnih i neproverljivih činjenica o njegovom životnom putu. U slučaju mistika, životna istorija - kao

¹ Ili je u *Analektima*, knjiga XVIII, 5, posredi donekle zlonamerna polemika uperena protiv legende o susretu koju je raširila taoistička strana? U tom slučaju bi ovo poglavlje moglo biti posredan dokaz. U svakom slučaju, činjenice su mogle kasnije da se zagube zato što komentari ne ukazuju na Lao Cea kada se govori o „Budali iz Čua“ (Veruje se da je Lao Ce došao iz Čua).

i sve ostale istorijske činjenice - raspršuju se poput nematerijalnih utvara. No ipak: jedna originalna i jedinstvena ličnost progovara iz aforizama *Tao Te Đinga*. Prema našem mišljenju to je najbolji dokaz o njihovoj drevnosti. Ali, kada su u pitanju takve stvari, čovek jedino može da se osloni na intuiciju; o njima ne vredi raspravljati. Na kraju, ovo pitanje nije od presudne važnosti. U svakom slučaju: *Tao Te Đing* postoji, bez obzira na to ko ga je napisao.

TEKST

Kineska literatura više se bavila Lao Ceovim delom nego njegovim ličnim životom. Barem jedan pasus iz *Tao Te Đinga* pominje se u Konfucijevim *Analektima* (knjiga XVIII, 36). Ne može se isključiti mogućnost da ovaj pasus vodi poreklo od ranijih izvora, do kojih se došlo neovisno od Lao Cea. Ali mi se ne moramo oslanjati isključivo na ovo svedočanstvo. U prvom redu, valjalo bi pogledati navode iz taoističke literature. I zaista, oni nisu malobrojni. Možemo ustanoviti da je većina, od ukupno osamdeset i jednog poglavlja *Tao Te Đinga*, navedena u radovima najznačajnijih taoističkih pisaca iz vremena pre Hrista. Na primer, Lije Ce citira šesnaest poglavlja (njegov tekst je objavljen u četvrtom veku p.n.e.). Čuang Cu (poznatiji kao Čuang Ce), briljantan taoistički pisac koji je živio u četvrtom veku p.n.e., sva svoja dela zasnivao je na učenjima izloženim u *Tao Te Đingu* - u toj meri da su i on i njegov rad nezamislivi bez njih. Han Fej Ce (*Han Fei Zi*), koji je umro 230. p.n.e. za vladavine Sin Ši Huang Dija (*Qin Shi Huang Di*), daje prilično detaljnu interpretaciju dvadeset i dva odeljka u knjigama VI i VII. Naposletku, Huai-nan-ce (*Huai-Nan-Zi*), savremenik Su-ma Čiena (umro 120 p.n.e.) objašnjava četrdeset i jedan odeljak u nizu, u knjizi XII, najviše na osnovu istorijskih primera. Sve u svemu, ovi izvori predstavljaju svedočanstva o najmanje tri četvrtine dostupnog teksta. Za tako malo delo kao što je *Tao Te Đing* to su prilično povoljne okolnosti. Ovo

takođe ukazuje na činjenicu da *Tao Te Đing* nije budistički falsifikat iz kasnijih vremena, izuzev u slučaju da njegovo poreklo treba tražiti u „velikoj fabrici“ Su-ma Čiena & Co., koju je gospodin Alen imao čast da otkrije.

U vreme dinastije Han, nekoliko se careva poduhvatilo proučavanja *Tao Te Đinga*, posebno Han Ven-di (*Han Wen Di*, 179-157 p.n.e.), za čiji se miroljubiv i jednostavan način vladanja smatralo da predstavlja neposredan rezultat učenja starog mudraca. Njegov sin Han Đing-di (*Han Jing Di*, 156-140 p.n.e.) dao je knjizi naslov *Tao Te Đing* („Klasična knjiga o smislu i životu“), pod kojim je poznata u Kini od pamtiveka. Smatra se da je Han Ven-di primio knjigu od He Šang Gongga (*He Shang Gong* - „Gospodar Reke“), za koga se takođe pretpostavlja da je napisao komentar. Ništa određeno se ne zna o tom čoveku, čije je pravo ime ostalo nepoznato. Neki kineski pisci (premda iz kasnijih razdoblja) sumnjaju čak i da je takav postojao. Ali od tog trenutka nadalje, pojavljuje se sve više i više komentara. Samo u katalogu dinastije Han pominju se tri komentatora. Najstariji komentar na koji se možemo osloniti i koji još uvek postoji, jeste komentar Vang Bija (*Wang Bi*), tog čudesno talentovanog mladića koji umro u dvadeset i četvrtoj godini, 249. godine n.e. Nakon toga, broj komentara svih vrsta stalno se povećavao. Čak je i osnivač dinastije Manču napisao čuveni komentar koji je izašao pod njegovim imenom.

Dublje zalaženje u ovu materiju prevazilazi zamišljene granice ovoga uvoda. Nije potrebno dokazivati da je delo poput *Tao Te Đinga* moralo da prođe kroz mnoge oluje drevnih vremena, i da otuda tekst nije najbolje očuvan: Beleške o pojedinim poglavljima pozabaviće se ovim problemom detaljnije.

Konačno, podela teksta na poglavlja nije jednom za svagda. Međutim, smatram da je podela na dva glavna dela, od kojih se jedan zove „Smisao“ (Tao), a drugi „Život“ (Te), uzimajući u obzir uvodnu reč i jednog i drugog dela, doista deluje veoma staro i ne treba je menjati. Ove dve reči su kasnije spojene da bi formirale

izraz *Tao Te Đing*. Sadašnja podela na dva dela, od kojih se jedan sastoji od 37 a drugi od 44 poglavlja, smatra se da potiče od He Šang Gongga.

ISTORIJSKI KONTEKST

Kineska antička misao najviše se bavi Konfucijem i Lao Ceom. Da bismo u potpunosti mogli da shvatimo njihovo delo i uticaj, moramo se osvrnuti i na istorijske prilike u kojima su živeli. Kada je reč o Konfuciju, ovo ne predstavlja nikakvu teškoću. On je radio i živio u teškim okolnostima, i u takvim okvirima njegov rad postaje posve jasan. U *Analektima*, na primer, on se često osvrće na istorijske ličnosti svog i ranijih vremena i sudi o njima. Kada ne bismo uzeli u obzir njegov odnos prema njima, Konfucije bi nam bio nerazumljiv. Upravo zato je on, do dana-današnjeg, ostao stran evropskoj misli sa njenom posve drugačijom istorijom; s druge strane, to objašnjava zbog čega je njegov uticaj na kinesku misao bio toliko moćan čitavih dve hiljade godina.

U Lao Ceovom slučaju, stvari izgledaju sasvim drugačije. U njegovom malom delu nije pomenuto nijedno istorijsko ime. On ne želi da vrši uticaj na prolazna dešavanja. Prema tome, sa istorijske tačke gledišta, on se gubi u ogromnom prostranstvu gde ga je nemoguće pratiti. Upravo iz tog razloga njegov uticaj se snažno širio Evropom, uprkos velikoj vremenskoj i prostornoj razdaljini koja ga deli od nas.

Japanac Dazai Šuntai (*Dazai Shuntai*) u svom komentaru daje izvrstan opis principa kojih su se ove dve ličnosti pridržavale. On počinje s kratkim pregledom tadašnjih istorijskih okolnosti. Prema njegovoj oceni, Konfucije je gledao na ljude kao na decu koja su se previše približila vatri ili vodi i koja moraju biti po svaku cenu spašena. On je uviđao koliko je to težak zadatak, ali ga to nije razrešavalo osećaja dužnosti da ih ipak spašava. Pokušavao je na sve načine, primenjujući učenja drevnih mudraca, uveren da ona predstavljaju univerzalni lek. Tako je bez predaha proveo veći

deo svog života u traganju, pokušavajući da pronade nekog princa koji će biti spreman da primeni ova učenja. Svoje očajničke pokušaje nije činio zbog površne želje za uplitanjem u tuđe živote, niti zbog svoje taštine, nego zbog nesavladivog osećaja dužnosti da mora da pomogne kad su mu već bili poznati načini kako se to postiže. I na kraju, kada se pokazalo da njegovi naponi nisu urodili plodom jer su se prilike pogoršale do krajnjih granica, i nikakve okolnosti mu više nisu išle na ruku, on se povukao. No čak ni tada nije zaboravio na svoju dužnost. Kroz svoje literarno delo preneo je svoje znanje na svoje učenike, kako bi za potomstvo sačuvao makar osnovne crte starih, dobrih društvenih običaja i poretka, a svoja učenja je sačuvao, poput semenki, za moguća bolja buduća vremena, kada će poslužiti kao pokazatelji ispravnog života.

Lao Ce je, međutim, uvideo da je bolest od koje njegova zemlja pati toliko beznadežna da je nijedna, pa ni ona najbolja medicina, ne može izlečiti. Jer, telo nacije se nalazilo u žalosnom stanju koje nije ličilo ni na život ni na smrt. Političke prilike ni ranije nisu bile ništa bolje, ali se tada svo zlo makar projektovalo u samo jednog tiranina. U tom slučaju narod bi se okupio, pun gneva i želje za osvetom, oko nekog reformatora plemenitog kova, i tako zamenio stari poredak za novi i bolji. Ali, stvari su stajale drugačije na izmaku dinastije Džou. To doba nije bilo obeleženo ni prevelikim razvratom, ni prevelikom vrlinom. Narod je stenjao pod jarmom vlasti, ali mu je nedostajalo snage za energičnu akciju i preuzimanje situacije u svoje ruke. Na mane vladajućih se više nije obraćala pažnja, ali se više nisu slavila ni njihova dostignuća. Unutrašnja pritivnost i laž behu se duboko ukorenili nagrizaajući sve odnose i, mada su se ljubav prema bližnjem, pravda i moral i dalje javno propovedali kao najviši ideali, u stvarnosti su pohlepa i lakomost zatrovali sve. Pod takvim uslovima, svaki pokušaj da se stvari isprave neminovno je izazivao još veći nered. Takvo oboljenje se nije moglo lečiti spoljašnjim sredstvima.

Bilo je bolje ostaviti bolesno telo da se odmara i konačno ozdravi uz pomoć lekovite moći Prirode. Ovo je smisao zavešta-

nja koje je Lao Ce ostavio za sobom u 5000 ideograma *Tao Te Đinga* kada je napustio svet.

Ova tumačenja Dazai Šuntaija u dovoljnoj meri osvetljavaju razloge Lao Ceove zasićenosti svetom i postojećim okolnostima, i zbog čega u njegovoj nevelikoj knjizi nisu zastupljeni istorijski događaji. Drugačijim ritmom i sa drugačijim naglascima, Ruso je propovedao istovetnu istinu kroz svoj „povratak Prirodi“ sredinom osamnaestog veka.

Međutim, bilo bi pogrešno u potpunosti izdvojiti Lao Cea iz konteksta kineskog duhovnog života, jer je on u njega uključen na hiljade načina. Doduše, mada istorija ne spada u domen njegovog rada, on je posedovao solidno znanje o kineskoj prošlosti: posao koji je obavljao u carskim arhivama pružao mu je obilje mogućnosti da se sa njom upozna. U njegovom učenju oseća se bliskost sa mudrim izrekama iz starine, prema kojima nije pokazivao nikakvu rezervisanost. Otuda se on uvek na njih vraća; nekad u vidu direktnih citata, a nekad, i to češće, govori o njima na posredan način.

Činjenica da Lao Ce pripisuje šesto poglavlje *Tao Te Đinga* „Žutom Caru“, mitskom vlaru iz nezapamćenih vremena, je samo po sebi indicija da su mnoge zamisli zapisane u *Tao Te Đingu* tragovi drevnog predanja. Slično tome, prema svetom Julijanu, Tu Tao Đijan (*Du Dao Jian*) idući tragom strofa koje počinju sa „Tako i Uzvišeni Čovek“, stiže do knjige (San) Fen (Vu) Dijan, koja se izgleda može pripisati istoimenom caru. Bilo bi teško, ako ne i nemoguće, doći do izvora svih pojedinih pasusa. To i ne bi bilo od nekog stvarnog značaja, obzirom da je delo prožeto tako jedinstvenim duhom, da se ono stvarno može smatrati autorskim delom, bez obzira odakle je poteklo i u kom vremenu je nastalo.

Nas zadovoljava činjenica da je Lao Ce deo kontinuiteta tradicije drevne kineske misli, podjednako kao i Konfucije. Za ovo imamo dokaze čak iz spisa koji pripadaju konfucijanskoj školi. Konceptima kao što su TAO, koji sam preveo kao „Sinn“ („Smi-sao“, prim. prev.), i TE, koji sam preveo kao „Leben“ („Život“,

prim. prev.) dat je veliki značaj u Konfucijevim delima: razlika je samo u tome što Konfucije na njih gleda nešto drugačije. Opšte je poznata činjenica da se ove dve škole neposredno sukobljavaju i uzajamno kritikuju. Na primer, na samom početku *Tao Te Đinga* pojavljuje se kritika u vezi sa konceptom „Puteva drevnih kraljeva“ - gde se Konfucijevi učenici čvrsto pridržavaju uskog istorijskog shvatanja TAO-a. Patus u Konfucijevim *Analektima* koji se bavi Lao Ceovim shvatanjem TE-a već je bio pomenut. Po pitanju nekih stvari se dve škole u potpunosti slažu - na primer, u pogledu visoke vrednosti „nedelanja“ kao jednog od principa vladanja. Ali među njima vladaju nepomirljive razlike u vezi sa konceptom Li (moralno ponašanje i pravila kojima se treba rukovoditi): jer, ovo za Konfucija predstavlja stvar od najvećeg značaja, dok Lao Ce smatra da se radi o jednom od simptoma dekadencije i duhovnog osiromašenja. S jedne strane, Lao Ceovo shvatanje se zasniva na njegovom skepticizmu u pogledu kulture (u smislu „civilizovanosti“), a sa druge, na činjenici da su vrednosti do kojih on drži mnogo starije od Konfucijevih; jer Konfucije po tom pitanju uzor nalazi među osnivačima dinastije Džou (vidi Feng Šen Jan Ji).

Sve ovo navodi na pomisao da je Lao Ce itekako bio duhovno povezan sa drevnom kineskom mišlju, upravo kao i Konfucije, samo što je ovaj drugi pokušao da nasilno prekroji tradiciju ne bi li se uklopila u njegova gledišta. Najjači dokaz za to jeste činjenica da je taoistička misao u značajnom obimu zauzela mesto čak i u tako prekrojenom materijalu kao što su *Istorijski zapisi* (*Šu Ding*) i *Knjiga promene* (*Ji Ding*).

Lao Ce je doživeo istu sudbinu kao i svi ostali nezavisni mislioci iz drugih vremena, jer dok su ostali uživali u slavi svojih „veličanstvenih postignuća“, on se često osećao kao izopštenik iz vladajućih strujanja svog vremena. No, čini se da mu nije padalo previše teško da prihvati takvu sudbinu. Za razliku od Konfucija, on nije osnovao nikakvu „školu“. Škola mu nije bila potrebna, niti je želeo da je osnuje, jer njegov zadatak nije bio da širi bilo kakvu doktrinu. U svojoj samoći udubljavao se u velike praizvore

univerzuma, nalazeći da je ono što vidi veoma teško izraziti rečima - i ostavljajući budućim istomišljenicima slobodu da uzmu u obzir njegove nagoveštaje i sugestije, i da sami za sebe otkriju istine do kojih je on došao. To mu je pošlo za rukom. U svim vremenima i dobima postojali su usamljeni mislioci koji su se trudili da vide šta stoji iza prolaznog fenomena ljudskog života, i koji su upirali pogled ka večnom smislu univerzalnih sila, čija veličina nadmašuje svaku mogućnost poimanja. Takvi ljudi ne uzimaju takozvanu „ozbiljnost“ života previše ozbiljno, jer u tome ne vide nikakvu suštinsku vrednost. Ti mudraci su takođe važili za „osobenjake“. Jer, prirodno da se ovakvom načinu razmišljanja neće privoleti većina, naročito zbog toga što nijedan od ovih mudraca nije posedovao „jedinствену doktrinu“. Svaki je imao svoj pristup i davao onoliko koliko je mogao - od Li Ju Koua (*Lije Ce*) i Džuang Džoua (*Čuang Ce*), koje smo već pominjali, do „epikurejca“ Jang Džua (*Yang Zhu*) i „filantropa“ Mo Dija (*Mo Di*) (dva žrtvena jarca ortodoksnog Konfucijevog učenika Meng Cea - Mencija), do sociologa Han Fej Cea, savremenika Đin Ši Huang-cea, i Liju An-a (*Liu An* - poznatiji pod imenom Huai-nance), „romantičara na dvoru“ Huai Nana.

Posle izvesnog broja godina, mnogi od onih koji su hrabro krenuli put kroz život kao verni Konfucijevi učenici, primivši mnoge životne udarce, vraćali su se samoposmatranju. Okretali su leđa svetovnim zadovoljstvima i patnjama da bi pronašli neko tiho mesto u planinama ili kraj mora, gde bi se posvetili izvlačenju pouka iz svojih životnih iskustava oslanjajući se upravo na *Tao Te Đing*. Jednim primerom mogu se objasniti svi ostali.

Postoji jedan planinski venac blizu Čing-đaoa (*Qing-Dao*) koji se zove Lao Šan (*Lao Shan*), u kineskoj književnosti poznat kao Ostrvo Blaženih. Romantične stenovite formacije okružuju usamljene manastire; a iz manastirskih skrovišta u bambusovim čestarima, sraslih sa čudesnim suprotropskim rastinjem, puca vidik prema širokom plavom moru. U ovoj osami mnogi visoki zvaničnici, koji su se izgubili u metežu zaraćenih frakcija na carskom

dvoru, ponovo su nalazili mir u kontemplaciji čiste prirode i u razmišljanju o izrekama *Tao Te Đinga*. Postoji opis najčuvenijih mesta u Lao Šanu - koji se distribuira među manastirima - a ja sam bio te sreće da se domognem jednog primerka, uprkos njegovoj nepristupačnosti. On potiče iz onih smutnih vremena kada je propadajuću dinastiju Ming zamenila dinastija Manču. Jedan carski cenzor je u dokolici svog poodmaklog doba, tu sročio svoje misli. Gotovo svaka rečenica je pod uticajem „Starca“. Sam uvod počinje izlaganjem u njegovom duhu: „Biće crpi svoju vrlinu iz svoje sposobnosti da isijava sopstvenu svetlost, jer je spoznalo osnove sveta u svoj njihovoj dubini. Ipak, velika umetnost je bez ukrasa, veliki duh ne sija, veliki dragulj spolja izgleda grubo. U čemu je tu smisao? U prihvatanju činjenice da ljudi ne moraju priznavati pravu svetlost, koja se maltene stidi svoje jačine. Smisao dobrih darova Neba i Zemlje se ne zasniva na njihovoj korisnosti za ljudski rod. Čak bi se moglo reći da sve ono što nije ispunjeno sa toliko unutrašnje vrline da mu se ništa više ne može pridodati spolja, ne zaslužuje da se nazove velikim.“

Tragovi Lao Ceovog učenja nisu se zadržali samo u granicama Kine. Već pomenuti Japanac priznao je: „Premda sam rođen 2000 godina kasnije, čitavog svog života marljivo sam nastojao da učestvujem u širenju Konfucijevih doktrina. Ali, mogu reći da sam precenio svoje moći. Sada mi je već skoro sedamdeset i dani su mi odbrojani. Snaga moje volje je još uvek nesalomiva ali moja fizička snaga kopni. Sedim tako i posmatram kako se sve stvari, sve okolnosti menjaju, kako sve propada i nestaje. Čak i kada bi Uzvišeni Čovek došao među nas, ni on više ne bi mogao da pomogne. I sada vladaju iste turobne prilike kao i onda kada je Lao Tan zapisao svojih 5000 ideograma. U doba kada izgleda da sve zamire, mnogo je bolje ne-delanje ‘Starca’ od ‘Tao-a starih kraljeva’.“

Pre nekoliko godina, za vreme jedne spiritističke seanse u jednom od manastira Lao Šana, zvanom „Pećina Belog Oblaka“ (*Bai Yun Dong*) nastala je jedna knjiga metodom automatskog pi-

sanja, inače veoma rasprostranjenom u Kini, putem koje kineski drevni sveci i mudraci jedan za drugim proklamuju svoja učenja iz onostranog. Knjiga o kojoj je ovde reč ne razlikuje se mnogo od ostalih istovrsnih dela. U njoj ima mnogo toga misterioznog, opskurnog, neki delovi odišu poetskom lepotom, ali se u suštini ne može reći da ima bilo koju drugu vrednost osim psihološke. Objave koje različiti drevni heroji prenose svojim učenicima neverovatno liče jedna na drugu i uvek se poklapaju sa ličnim gledištima voditelja seanse. Jedan pasus iz knjige je posebno zabavan: „Ali, dok je Lao Ce izlagao svoja učenja“ (učenja kojih se još uvek izvanredno verno drži uprkos tome što su prošle hiljade godina otkada ih je napisao), „on iznenada prekide svoju besedu uz obrazloženje da je upravo pozvan u London (*Lun*) u Engleskoj (*Ying*) gde su tražili njegovo prisustvo; on će se, svakako, kada mu okolnosti dopuste, vratiti da nastavi svoje izlaganje.“ Da li je stari monah u njegovom povučenom manastiru u planinama do kojeg nijedan Evropljanin još nije uspeo da se probije, imao viziju da Lao Ce postepeno stiče popularnost u Evropi? Šta god da je posredi, ostaje činjenica da su niti koje je Lao Ce prvi izatkao, već utkane u sastav evropskog kulturnog kretanja. Jedan od najubedljivijih dokaza za to je Lav Tolstoj, koji, svojom doktrinom „nede-lanja“ potvrđuje svoje duhovno srodstvo sa Lao Ceom, koga je izvanredno cenio. Mnoštvo prevoda *Tao Te Đinga* koji se danas objavljuju, doprinose slavi tajnovitog „Starca“.

Čitalac će se možda zapitati zbog čega još nisam kazao ništa o odnosu između Lao Cea i taoizma, o odnosu koji se uzima zdravo za gotovo. Propust je namerno učinjen, jer Lao Ce nije osnivač onoga što danas smatramo taoističkom religijom. Međutim, činjenica da ga predstavnici ove religije poštuju kao Boga, nimalo me ne ometa u mojoj nameri. I u drevnim vremenima a i danas, pogotovo u Kini, uvek je bilo pojedinaca koji su projektovali sopstvena gledišta u *Tao Te Đing* - bilo da su pokušavali da ga kombinuju sa konfucijanstvom ili da su u njemu pronalazili tendenciju ka budističkoj kontemplaciji; bilo da su u njemu vi-

deli putokaze za stvaranje eliksira života ili Kamena filozofa koji pretvara olovo u zlato; bilo da su ga povezivali sa animističkim politeizmom ili biljnim i totemskim ritualima, ili ga pak koristili za izvođenje bele ili crne magije. Ovaj poslednji kult našao je svoj put čak i do tajnih političkih organizacija, koje su u više navrata pokušavale da bacanjem zlih čini zbage vladare sa položaja. Stari mudrac je morao da pozajmljuje svoje ime svemu i svačemu. Ali svi ti kultovi i težnje su, kako to kineski učenjak dobro primećuje, samo potkradanje na sitno Lao Cea.

Dobro je poznato da uobičajena tripartitna podela kineske religije na konfucijanizam, taoizam i budizam nije zadovoljavajuća i da neprecizno odslikava stvarnost. Ukoliko se želi steći prava slika o kineskoj religiji, najpre bi valjalo budizam, čije poreklo nije kinesko, zajedno sa islamom i hrišćanstvom uvrstiti u druge religije - bez obzira što je budizam kao tuđa religija izvršio najveći uticaj na kineski religiozni život. Drugo, konfucijanizam nije religija, nego društvena i politička filozofija. On koristi elemente postojećih religija kao cigle i malter svog društvenog sistema, birajući i slažući ih bez pravog razumevanja. Iz svega što je do sada rečeno trebalo bi da bude jasno da Lao Ceov taoizam nije imao sklonost ka stvaranju crkve. Ono što se danas naziva taoizmom zapravo vuče poreklo iz izvora posve različitih od Lao Ceovog *Tao Te Đinga*. To nije ništa više do popularna animistička religija stare Kine, u izvesnoj meri sistematizovana i isprepletana sa indijskom mitologijom. Nije nemoguće da je ova animistička narodna religija - koja je verovatno u različitim područjima poprimala različite karakteristike, a postala je jedinstven sistem verovanja dugujući političkom ujedinjenju različitih plemena - postojala mnogo pre Lao Cea i Konfucija; a do tog zaključka došlo se na osnovu određenih odeljaka iz Konfucijevih *Analekata*. Ova religija ostala je živa u srcu nacije do današnjih dana. Kada govorimo o animizmu, govorimo o jednoj strukturi kakva se može pronaći u dubokim slojevima svih svetskih religija, u hrišćanskoj Evropi, u staroj Grčkoj i kod Jevreja. Jedina razlika